

3 Sannhets- og forsoningskommisjonens personlige historier

Hvem deltok, og hva fortalte de?

Torkel Rasmussen

Professor, Sámi allaskuvla/
samisk høgskole

Sammendrag

Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport inneholder en god del demografisk informasjon om de personene som har delt sine personlige historier og gitt innspill til kommisjonen. I tillegg inneholder rapporten en kvantitativ analyse av de temaene folk tok opp i de personlige historiene og i innspill til kommisjonen. Kommisjonen har også krysstabulert temaene for å se hvilke temaer som nevnes i sammenheng med hverandre. Denne informasjon er brukt i dette bokkapitlet.

De personlige historiene er en viktig del av kommisjonens rapport. Det er derfor interessant å analysere hvem informantene var, og hva de fortalte. Det totale antallet informanter var 766 personer. Blant dem fins det metadata for 522 informanter. En analyse av disse metadataene viser at det var en overvekt av kvinner som bidro. Alderssammensetningen blant informantene var svært skjev, med en klar overvekt

av eldre og få deltakere fra de yngre generasjonene. I tillegg er det en klar overvekt av samer og tilsvarende få kvener og svært få skogfinner som har bidratt. Materialet viser at en stor andel av informantene har kun én etnisk identitet (85 prosent). De er enten samer, kvener eller skogfinner, mens det er få som oppgir en fleretnisitet der de i tillegg til å være samer, kvener eller skogfinner også har en norsk identitet eller f.eks. en samisk og kvensk identitet. Informanter med bare en norsk identitet er nesten helt fraværende i materialet.

Blant de mest nevnte temaene i informantenes fortellinger er språk, oppvekst og utdanning, reindrift og vold, analysert nærmere for å se på de andre temaene disse hovedtemaene nevnes i forbindelse med. En del eksempler fra de personlige historiene er sitert for å vise de hendelsene fra virkeligheta som skjuler seg bak tallene i rapporten.

3.1 Innledning

Bakgrunnen for dette bokkapitlet er Sannhets og forsoningskommisjonens arbeid som foregikk i perioden 2018-2023.¹ (Heretter bare kalt kommisjonen). Stortinget oppnevnte kommisjonen i 2018 for å granske fornorskingspolitikk og urett overfor samer, kvener og norskfinner. Kommisjonen skulle også foreslå tiltak som kan bidra til forsoning.² I 2019 inkluderte kommisjonen skogfinnene i mandatet.³ Kommisjonen har presisert at kvener og norskfinner er samme befolkningsgruppe, men utelukket personer som har flyttet til Norge etter 1950 og deres etterkommere selv om de skulle bruket begrepet norskfinner om seg selv.⁴ De tre befolkningsgruppene Sannhets- og forsoningskommisjonen gransket er dermed samer, kvener og skogfinner. (SFKOMM, s. 113-114). Kommisjonen overleverte sin granskingsrapport til Stortinget den 1. juni 2023.

I dette kapitlet presenteres og analyseres hvem kommisjonens informanter var og hvilke temaer som ble tatt opp i de personlige historiene i kommisjonens rapport. Dette er ikke analyse av statistikk i vanlig forstand, men analyse av tall fra en kvalitativ undersøkelse. Det som undersøkes, er i hovedsak to forhold. Hvilken informasjon om informantene kan legges fram statistisk, og hvilke tall kan legges fram for temaene informantene tok opp med kommisjonen.

De demografiske opplysninger om dem som delte sine personlige historier med kommisjonen er: informantenes etniske identitet, språkbruk i fortellingene, fylkesvis spredning, alder og kjønn. I tillegg er det mulig å belegge med tall de temaene som ble oftest tatt opp av informantene, hvor mange historier informantene gjennomsnittlig fortalte om de mest frekvente temaene, og hvilke temaer som tas opp i sammenheng med hverandre. F.eks. blir oppvekst og utdanning tatt opp i 737 historier. I 342 historier ble temaet tatt opp samtidig med språk og i 140 historier ble det koblet til diskriminering.

¹ Forfatteren av dette kapitlet jobbet som seniorrådgiver og utreder i Sannhets- og forsoningskommisjonens sekretariat fra 1.4. 2021 til 30.6. 2023.

² Stortingets vedtak 14. juni 2018 jf. Innst. 408 S (2017–2018).

³ Skogfinner var ikke inkludert i Stortingets opprinnelige vedtak. Skogfinnene ble innfortolket i mandatet på kommisjonens møte 9. mai 2019. (SFKOMM s. 111).

⁴ Norske myndighetene forskriftsfestet i 2022 at de som tilhører eller utgjør en nasjonal minoritet ikke er personer som har flyttet til Norge etter 1950 eller deres etterkommere. Se også Forskrift 21. juni 2022 nr. 1137 om driftstilskudd til organisasjoner for nasjonale minoriteter. Sannhets- og forsoningskommisjonen bruker hovedsakelig benevnelsen «kvener» som navn på gruppen. Det blir også gjort i dette bokkapitlet. (SFKOMM s. 113-114)

3.2 Metodikk og tilgjengelighet

3.2.1 Kommisjonens innsamlingsmetodikk

En viktig del av kommisjonens arbeid var å samle inn personlige historier. Det har blitt brukt fire innsamlingsmetoder. «Folk har kunnet levere historien sin til kommisjonen i skriftlig form, de har kunnet ta ordet på kommisjonens åpne møter og de har kunnet gi kommisjonen tilgang til historiene sine gjennom intervju.» (SFKOMM, s. 125). I tillegg overleverte Sametinget materiale etter sine egne folkemøter i forkant av kommisjonens oppnevning (SFKOMM, s. 107). Alle innsamlingsmetodene kan klassifiseres som selvrekuttering ettersom alle informantene selv har avgjort om de vil kontakte kommisjonen eller ta ordet på folkemøter.

Det utvalget av informanter kommisjonen har fått med disse metodene har en aldersmessig skjevhet. Ca. 80 prosent av informantene er over 50 år og ca. 20 prosent under 50. (SFKOMM, s. 322) Dette kan ha en sammenheng med innsamlingsmetodikken og kommisjonens innsamlingsstrategi der tradisjonelle medier, Facebook og en YouTube-kanal, som brukes mest av middelaldrende og eldre, ble brukt for å gjøre kommisjonens arbeid kjent og oppfordre folk til å delta på folkemøter og til å dele sine personlige historier. (SFKOMM, s. 4, 6 og 122) Dette vil det bli redegjort for i kapittelet «Informantenes kjønn og alder» nedenfor.

Informantene har kunne bruke det språket de selv har ønsket i skriftlige historier, intervjuer og på folkemøtene. Kommisjonen har hatt kompetanse til å gjennomføre intervjuer på kvensk, finsk, nordsamisk og norsk. Kommisjonen har samarbeidet med Árran lulesamisk senter / Árran Julevsáme guovdásj og Aajege samiske senter / Aajege saemien gieles- & maahtoejarnge, for å kunne gjennomføre intervjuer i lule- og sørsamisk område også på lule- og sørsamisk. Til tross for dette ble norsk benyttet i 468 av de personlige historiene, og kvensk og samiske språk i 86. Dette kan tyde på at det har vært språklige barrierer knyttet til deling av personlige historier. Men på grunnlag av det tilgjengelige materiale er det ikke mulig å trekke noen konklusjon.

Informantene har fylt ut et samtykkeskjema og et metadataskjema der de har oppgitt en del biografisk data og bestemt om de vil at deres historie skal være offentlig eller unntatt offentligheten. Der folk selv har ønsket at historiene skal være offentlige, har kommisjonen: «...foretatt en offentlighetsvurdering av innholdet i materialet, og sikret at personer knyttet til sensitiv informasjon og tredjepartsopplysninger ikke har blitt offentliggjort». (SFKOMM, s.125)

De personlige intervjuene er narrative intervjuer som egner seg godt for kvalitative undersøkelser der man

ønsker å få fram livsløpshistorier og egne erfaringer med fornorsking. Informantene har fått fortelle sine historier fritt uten vesentlige føringer fra intervjuer. (SFKOMM, s. 126) Det har naturlig nok ført til at informantene ikke har svart på de samme spørsmålene og at materialet ikke kan brukes til å trekke slutninger som at 34,7 prosent av informantene har opplevd diskriminering fordi 34,7 prosent av informantene har snakket om diskriminering. Det betyr ikke at 65,3 prosent ikke har opplevd diskriminering, men at de ikke har tatt dette opp med kommisjonen. Det er med andre ord ikke mulig å generalisere resultatene til å gjelde hverken hele gruppa av informanter eller befolkningene som har deltatt i undersøkelsen: samer, kvener og skogfinner.

3.2.2 Kritiske perspektiver på rapporten

Det er en del problemer med å presentere resultatene i dette bokkapitlet på bakgrunn av den eneste kilden som fins – kommisjonens rapport. Et av problemene er tallene ikke alltid stemmer. Kommisjonen samlet totalt inn 766 personlige historier. De tallene kommisjonen oppgir for hver enkelt innsamlingsmetode blir derimot ikke 766 når de legges sammen. 342 personer delte sine historier i personlige intervju med kommisjonens medlemmer eller ansatte i sekretariatet, 22 personer deltok i gruppeintervju. 155 personer sendte inn sine historier skriftlig. Åtte personlige historier ble mottatt fra Sametinget som hadde holdt egne folkemøter om en Sannhets- og forsoningskommisjon forut for oppnevningen av kommisjonen. (SFKOMM, s. 107; 125) Dette er totalt 527 personer, mens kommisjonen har metadata for 522 personer. Kommisjonen ser dermed ut til å ha manglet metadata for fem personer uten at dette nevnes i rapporten.

I tillegg til de 527 personene nevnt ovenfor, delte 230 personer innspill og personlige historier på kommisjonens åpne møter. Dette utgjør totalt 757 personer, mens kommisjonen opplyser at den har samlet inn 766 historier. (SFKOMM, s. 320). Kommisjonen redegjør på denne måten for hvordan 757 av de 766 personlige historiene er samlet inn. Hvordan de siste ni er samlet inn redegjøres det ikke for. Dette kan ha en viss betydning for utregninger i dette bokkapitlet der sammenhengen mellom de temaene informantene tar opp blir belagt med tall.

Det neste metodiske problemet er at det ikke alltid kommer fram hvor mange som totalt har svart på de enkelte spørsmålene i metadataskjemaet. Dette gjør det usikkert om tall jeg oppgir i prosent er helt nøyaktige. Et slikt område er spørsmålet om informantenes etniske identitet. Der kommer det ikke fram hvor mange som har svart på hvert enkelt alternativ. Dette kommer jeg tilbake til der det hører hjemme nedenfor.

Det bør videre nevnes at kommisjonen har foretatt sin analyse av de personlige historiene uten å skille mellom

de etniske gruppene. Av den grunn er det ikke mulig å belegge med tall hvilke temaer samer har tatt opp i historiene. og det er heller ikke mulig å undersøke om det er forskjeller mellom gruppens demografiske data som alder, kjønn, geografi og språkbruk. Alle tall må derfor legges fram for gruppene samlet. Det må leseren være oppmerksom på.

Det er også verdt å nevne at all informasjon fra samtykkeskjemaet ikke blir brukt i kommisjonens presentasjon. (Se: SFKOMM, Vedlegg 3: Sannhets- og forsoningskommisjonens intervjuguide, s.8.) I samtykke og metadataskjemaet fins det også informasjon om bostedskommune, yrke, utdannelsesnivå og en presis inndeling av samiske grupper. Dette er viktig data som kommisjonen ikke har publisert informasjon om. Derfor er det heller ikke mulig å kommentere dette.

Imidlertid er det mulig å se nærmere på hvem det var som delte sine personlige historier. Dette gis det noen svar på i kapitlet «Hvem fortalte personlige historier?». Den delen bygger på de 522 personlige historiene som det er samlet inn metadataskjema for. Her er tilgjengelig metadata bruk for å gi nye analyser av informantenes etniske identitet, språkbruk i fortellingene, geografisk spredning, kjønn og alder.

I kapitlet «Hva var temaene i de personlige historiene?» utgjør materialet alle de 766 personlige historiene og innspillene som kommisjonen har mottatt uavhengig av hvilken innsamlingsmetode som er brukt. Her belegges de mest omtalte temaene med tall, og det blir analysert hvilke temaer som blir tatt opp i sammenheng med hverandre. Dette belyses med en del eksempler fra de personlige historiene som er brukt i kommisjonens rapport. I disse utdragene er historier fra samiske informanter bevisst valgt utfra at innhold og språkbruk tyder på at de er samer, selv om det kan være usikkert om informanten oppfatter seg selv som same. Årsaken til dette er at bokkapitlet skrives for utgivelsen «Samiske tall forteller», og det gir dermed mest mening å bruke samiske historier. Alle utdrag av historiene er i denne artikkelen anonymisert og det vises til dem med kommisjonens arkivnummer slik kommisjonen har gjort i sin rapport.

Kommisjonens rapport har vært den eneste tilgjengelige kilden til dette bokkapitlet. Et søk i kommisjonens arkivmateriale kunne gitt ny og viktig innsikt i de temaene som tas opp. Det har ikke vært mulig.

3.2.3 Tilgang til kommisjonens materiale

Kommisjonens materiale skal være offentlig tilgjengelig i Digitalarkivet, mens materialet som er skjermet, blir liggende i et klausulert arkiv i Digitalarkivet. Dette klausulerte arkivet skal være tilgangsstyrt, og det skal forvaltes av Arkivverket etter retningslinjer for innsyn fastsatt av kommisjonen (SFKOMM, s. 127-128). Det er ikke funnet informasjon på Arkivverket eller

Digitalarkivets hjemmesider om hvordan man får tilgang til Kommisjonens arkiv. Derfor henvendte jeg meg til Arkivverket i en e-post 25. mars 2025 der jeg spurte om arkivet er tilgjengelig og hvordan jeg kan få tilgang til den åpne delen av arkivet og som forsker til den klausulerte delen av arkivet. Denne e-posten har blitt besvart 11. april med at: «Arkivverket trenger mer tid på å behandle saken din, men vi vil svare deg så raskt det lar seg gjøre». Et nytt svar fra Arkivverket ble mottatt 19. mai. Da ble det opplyst at Arkivverket: «...arbeider for tiden med retningslinjer og rutiner for behandling av innsynsforespørsler til dette materialet. Dette arbeidet er fremdeles ikke avsluttet, men vi håper på en avklaring før sommeren. Dette innebærer dessverre at vi ikke kan behandle din søknad før denne endelige avklaringen foreligger.»

Det ikke kommet et mer utfyllende svar før dette bokkapitlet ble ferdigstilt i september 2025 og spørsmålet om hvordan man får tilgang til det arkiverte materialet er fortsatt ubesvart. (Rasmussen, personlig kommunikasjon 25. mars 2025; Arkivverket, personlig kommunikasjon, 11. april 2025 og 19. mai 2025)

3.2.4 Etnisitetsbegrepet i rapporten

I et granskingsarbeid om fornorsking av minoritetsgrupper er naturligvis begrepet etnisitet sentralt. Kommisjonen har en dynamisk tilnærming til etnisitet der den ser på forskjellene mellom majoritet og minoritet som mindre viktige mens relasjonene mellom majoritet og minoritet ansees som viktigere. Kommisjonen forklarer dette valget ved å uttale at: «Hvis en ser på etnisitet som noe som primært kjennetegner en relasjon mellom to grupper, innebærer dette at etnisitet kan bestå selv om de kulturelle forskjellene mellom gruppene blir mindre.» (SFKOMM, s.112)

Kommisjonen vektlegger at en persons identitet handler om personens selvforståelse, herunder personens forhold til og tilhørighet til andre mennesker og ulike steder. Den er også åpen for at en etnisk etnisitet kan være både ett enten-eller-spørsmål eller ett både-og-spørsmål. De forutså dermed at folk de møtte kunne føle tilhørighet bare til en minoritetsgruppe eller til både minoriteten og majoriteten, eller til flere minoritetsgrupper og flere minoritetsgrupper og majoriteten. Dette kommer også fram i metadataskjemaet der det var mulig å markere flere etniske identiteter eller kun en. (SFKOMM, s. 112)

3.3 Hvem fortalte personlige historier?

Det er mulig å si noe om hvem som delte sine personlige historier om fornorsking og urett⁵ med kommisjonen fordi den samlet inn metadata om 522 personer der det bl.a. kommer fram hvor gamle informantene er, om det er kvinner eller menn, hvor de bor og hvilken eller hvilke etniske identiteter de har. Disse metadataene er nedtegnet på et samtykkeskjema og metadataskjema som personene fylte ut enten i forbindelse med intervju eller innsending av personlige historier eller for metadataskjemaets del kunne de blitt skrevet ned av intervjueren. Det ble ikke samlet inn metadata- og samtykkeskjema fra dem som delte innspill og personlige historier på de åpne møtene og det fins dermed ikke demografisk informasjon om dem. De k an derfor ikke danne grunnlag for dette kapitlets demografiske analyse.

3.3.1 Informantenes etniske identitet

På metadataskjemaet ble det spurt om etnisk identitet og det ble forklart at det var mulig å krysse av for mer enn en identitet. Det er dessverre ikke oppgitt hvor mange av informantene som har svart på spørsmålet om etnisitet. Beregningene under er av den grunn gjort ut fra antakelsen om at alle de 522 informantene har svart på spørsmålet, men det er mulig at dette ikke stemmer og at det reelle antallet svar på spørsmål om etnisitet var litt lavere enn 522.

Resultatet viser at 348 personer eller 66,7 prosent hadde kun samisk identitet, og 58 personer eller 11,1 prosent hadde en samisk og en annen identitet, 74 personer eller 14,2 prosent hadde kun kvensk identitet og 16 personer eller 3,1 prosent hadde en skogfinsk identitet eller en skogfinsk og en annen identitet. (SFKOMM, s. 321-332) Kommisjonen oppsummerer disse tallene til at: 85 prosent av alle personlige historier er fortalt med hovedvekt fra et etnisk perspektiv, mens 15 prosent av historiene fortelles fra et fleretnisk perspektiv. (SFKOMM, s. 322)

⁵ Sannhets- og forsoningskommisjonen har ikke definert begrepet urett. Det kommer implisitt fram i rapporten at kommisjonen anser urett for å være det som bryter med prinsippet om rettferdighet, likeverd og grunnleggende rettigheter, og som dermed påfører individer eller grupper skade eller krenkelse.

A pie chart illustrating the distribution of languages spoken at home in Norway in 2019. The chart is divided into 11 segments, each representing a different language or combination of languages. The largest segment is 'Samisk' (Sami), followed by 'Kvensk' (Kven), 'Norsk' (Norwegian), and 'Kvensk, norsk, samisk' (Kven, Norwegian, Sami). The segments are color-coded and labeled with their respective language names in Norwegian.

Language	Percentage
Samisk	45.1%
Norsk, samisk	1.2%
Samisk, skogfinsk	0.1%
Skogfinsk	0.1%
Norskfinsk, norsk	0.1%
Norsk	1.2%
Kvensk	12.3%
Kvensk, norsk	0.1%
Kvensk, samisk	0.1%
Kvensk, norsk, samisk	1.2%

Tallene viser at en overvekt, 77,8 prosent av informantene, hadde en samisk identitet eller en samisk identitet i tillegg til andre etniske identiteter. Informanter med kvensk identitet og kvensk i tillegg til andre etniske identiteter er 18,2 prosent og informanter med skogfinsk og skogfinsk og andre etniske identiteter er 3,1 prosent. I tillegg identifiserer noen av informantene seg kun med norskfinsk eller norsk identitet. Summen av disse prosentene blir 99,1. Den naturlige forklaringen på dette er at alle de 522 informantene ikke kan ha svart på spørsmålet. Dette

kan ikke lenger undersøkes uten en ny gjennomgang av alle metadatataskjemåene og det er umulig fordi jeg ikke har tilgang til dem. Det er likevel forsvarlig å bruke de tallene som har kommet fram fordi de viser noen viktige tendenser.

Tallene viser at det har vært en relativ høy samisk deltakelse og en relativ lav deltakelse fra kvener og skogfinner. En årsak til relativt høy samisk deltakelse kan være at kravet om en Sannhets- og forsoningskommisjon har blitt behandlet lengere i det samiske samfunnet enn blant kvener og skogfinner. Samisk parlamentarisk råd begynte arbeidet med å få opprettet sannhets- og forsoningskommisjoner for å granske urett mot samer i Finland, Sverige og Norge i 2004. Sametinget i Norge behandlet spørsmålet om en kommisjon i 2014. Behovet for Sannhets- og forsoningskommisjoner ble gjentatt av Samisk parlamentarisk råd i 2017. I 2017 vedtok Stortinget å opprette en granskingskommisjon for samer og kvener, men det var først når et mandat for kommisjonens arbeid ble sendt ut på høring i 2018 at kvenene for alvor ble inkludert i arbeidet. (SFKOMM, s. 106-107) Skogfinnene kom enda senere inn i arbeidet. Det skjedde først i 2019 da Sannhets- og forsoningskommisjonen selv inkluderte skogfinnene i granskingen etter ønske fra skogfinske organisasjoner og i samråd med Stortinget. (SFKOMM, s. 111)

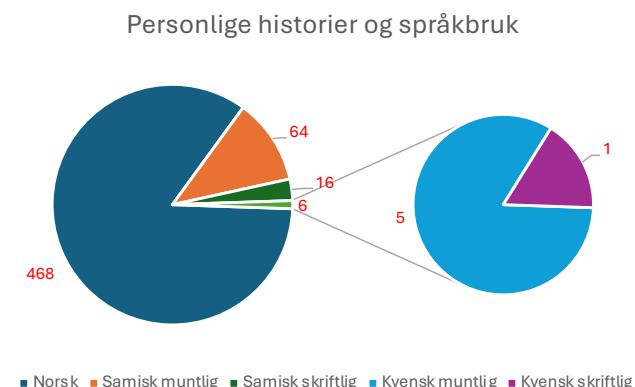
Det er, interessant nok, relativt mange informanter, 85 prosent, som har krysset av for kun en etnisitet og relativt få som har markert at de har flere etniske identiteter. Det er imidlertid ikke mulig å si om dette er normalt eller unormalt fordi det ikke er funnet studier som setter søkelys på samer, kvener og skogfinners multietnisitet. En analyse av deltakerne i Folkehelseundersøkelsen for Troms og Finnmark fra 2019 viste imidlertid at en sammensatt samisk og kvensk/norskfinsk identitet også er relativt vanlig. 11,4 prosent av deltakerne i den undersøkelsen oppga at de er samer, 8,3 prosent at de er kvensk/norskfinske og 6,3 prosent at de er samer og kvener/norskfinner. I denne undersøkelsen er det ikke spurt om informantene også har en norsk identitet. Undersøkelsen er av den grunnen ikke sammenlignbar med resultatene fra kommisjons undersøkelse, men Folkehelseundersøkelsen for Troms og Finnmark gir en pekepinn om at multietnisitet er utbredt i de to fylkene. (Melhus & Broderstad, 2020, s. 16)

3.3.2 Informantenes språkbruk i fortellingene

Det var mulig for folk å dele sine personlige historier med kommisjonen både på norsk, sørsamisk, lulesamisk, nordsamisk, finsk og kvensk. Dette var mulig både muntlig og skriftlig. Kommisjonen opplyser at de fleste ønsket å dele sine historier muntlig, og da gjennom intervjuer. Det er ikke forklart nærmere hvor stor del av det innsamlede materialet på norsk det er som består av intervjuer og hvor stor del som består av

⁶ Kommissjonen skriver (s. 322): «I totalt 348 personlige historier blir personenes etniske tilhørighet definert som kun samisk, mens samisk tilhørighet er med i totalt 406 personlige historier.» Dermed er det 58 historier der informantene har samisk identitet og i tillegg en eller flere etniske identiteter.

innsendte historier. Men det kommer fram i rapporten at omtrent to tredeler av historiene var muntlige og at en tredjedel av historiene var skriftlige. (SFKOMM, s. 320)

Figur 2: Språkbruk av informantene som har blitt intervjuet eller har sendt inn personlige historier til Sannhets- og forsoningskommisjonen. Kilde: SFKOMM, s. 321.

I sektordiagrammet ovenfor (Figur 2) kommer det fram at de aller fleste, 468 personer benyttet norsk i intervjuene eller de skriftlige personlige historiene. I totalt 80 historier ble samiske språk benyttet. I 54 personlige historier ble bare samisk benyttet, mens samisk ble benyttet i 26 personlige historier sammen med norsk. Seks personer benyttet kvensk i sine personlige historier.

For både kvensk og samiske språk er det oppgitt hvordan de personlige historiene fordeler seg mellom muntlige og skriftlige historier. Både samisk og kvensk ble brukt mer i muntlige enn i skriftlige fortellinger. 16 innsendte skriftlige, personlige historier ble mottatt på samisk og en på kvensk. Noen få historier kom også inn til kommisjonen på svensk og engelsk. Det er ikke registrert hvilke samisk språk som ble benyttet i de personlige historiene som ble samlet inn på samisk. (SFKOMM, s. 321)

Det er en kjensgjerning og godt dokumentert i kommisjonens rapport at mange samer og kvener ikke behersker egne språk hverken muntlig eller skriftlig på grunn av fornorskinga. Av samme årsak forsvant de skogfinske dialektene i Norge i løpet av 1960-tallet da de siste språkbrukerne døde. I noen av de personlige historiene kommer det fram at informantene behersker samisk muntlig, men ikke skriftlig på grunn av fornorskingspolitikken. Dette kan være en årsak til at norsk er det mest brukte språket i de personlige historiene. (Se f.eks. SFKOMM, 2019/1814-28 og SFKOMM, 2020/212-6 på SFKOMM, s. 345 og SFKOMM, s. 415)

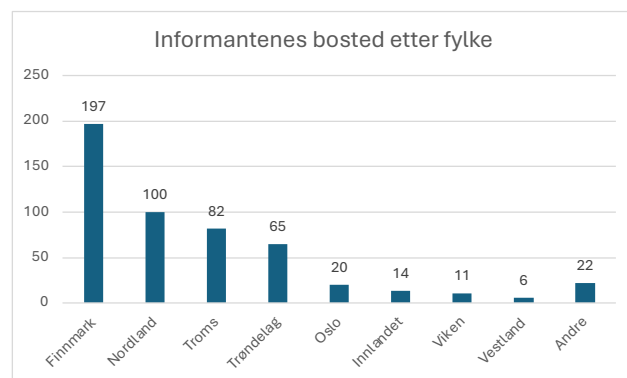
Intervjuene ble gjennomført av kommisjonsmedlemmene, ansatte i kommisjonens sekretariat og to samiske institusjoner. Kommisjonen opplyser i rapporten at den har lagt til rette for bruk av kvensk, finsk og tre samiske

språk. Men kommisjonen gir ingen forklaring på hva som er årsaken til den relativt lave bruken av disse språkene.

Det er også mulig at kommisjonsmedlemmenes språkkunnskaper har påvirket språkvalget i intervjuer. Det er imidlertid ikke oppgitt om de behersker samiske språk eller kvensk i rapporten. Det kan derfor bare være en hypotese at kommisjonsmedlemmene, som gjennomførte intervjuer, har påvirket språkbruken, og at intervjuer har blitt gjennomført på norsk selv om informanten har behersket samisk eller kvensk.

3.3.3 Informantenes geografiske spredning

517 informanter har svart på spørsmål om hvilken kommune de bor i. Sannhets- og forsoningskommisjonen har presentert disse resultatene fylkesvis. I diagram (Figur 3) kommer det fram at det store flertallet (85,9 prosent) bor i de fire nordligste fylkene som har en stor samisk og kvensk befolkning. Totalt 55 informanter bodde i Oslo, Innlandet, Viken og Vestland. De 22 som bor andre steder enn de fylkene som er nevnt spesielt, kan bo i andre norske fylker eller i utlandet. (SFKOMM, s. 322-323)

Figur 3: Bosted etter fylke for informantene som har blitt intervjuet eller har sendt inn personlige historier til Sannhets- og forsoningskommisjonen. Kilde: SFKOMM, s. 323.

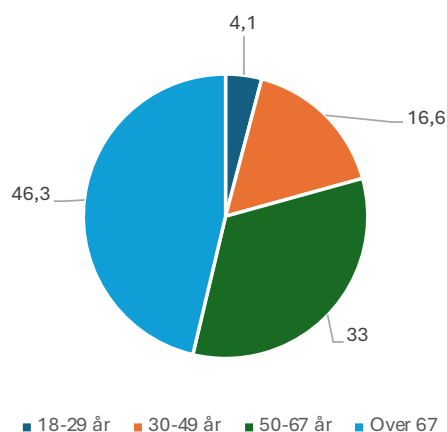
Det er litt overraskende at det ikke har kommet flere personlige historier fra fylker sør for Trøndelag av to grunner. Mange samer og kvener bor i andre deler av landet enn Nord-Norge og Trøndelag, og skogfinner har sitt kjerneområde på det indre Østlandet. Dette kan enten tyde på at samer, kvener og skogfinner i disse områdene ikke har sett på kommisjonen som viktig for dem, eller at de ikke har blitt kjent med muligheten for å dele sine personlige historier. Det er ikke mulig å konkludere med at disse gruppene ikke har blitt utsatt for fornorsking og urett ettersom kommisjonens rapport ellers viser at skogfinnene har blitt hardt rammet av fornorsking og urett. (Se f.eks. SFKOMM, kap. 6.2.5. Skogfinsk opprør og nederlag)

Det er imidlertid ikke overraskende at 197 eller 38,1 prosent var bosatt i Finnmark og 100 eller 19,3 prosent av informantene var bosatte i Troms ettersom disse fylkene har både en stor kvensk og samisk befolkning.

Det hadde vært interessant å vise informantenes geografiske spredning etter samiske geografiske områder som: Skolte- nord-, lule-, pite- ume-, sørsamisk samt en mer finmasket inndeling av det nordsamiske området i sjø-, innland og markasamisk. Dette er ikke mulig fordi kommisjonen ikke har delt denne informasjonen med offentligheta.

3.3.4 Informantenes kjønn og alder

En overvekt av de personlige historiene er innsamlet fra kvinner. 520 informanter har besvart spørsmålet om kjønn med at de er mann eller kvinne. Blant informantene var det 313 kvinner. Det utgjør 60 prosent. 207 av informantene var menn, noe som utgjør 40 prosent av informantene. Det er ikke mulig å si noen om årsakene til at flere kvinner enn menn har deltatt. Fra nyere samisk språkforskning og samisk helseforskning er det en klar tendens at samiske kvinner oftere deltar i spørreundersøkelser enn samiske menn. (Se f.eks. Hansen et.al, 2014, s. 3; SEG, 2000; Rasmus, Sierge 2025; Rasmus Sini 2025) Det er ikke kjent om dette også gjelder kvener og skogfinner.

Figur 4: Prosentvis aldersfordeling på informantene som har blitt intervjuet eller har sendt inn personlige historier til Sannhets- og forsoningskommisjonen. Kilde: SFKOMM, s. 322.

488 av de 522 informantene hadde oppgitt alder på samtykkeskjemaet. Diagrammet (Figur 4) ovenfor viser at de fordelte seg med 4,1 prosent i aldersgruppa 18-29 år, 16,6 prosent i aldersgruppa 30-49 år, 33,0 prosent i aldersgruppa 50-67 år, mens 46,3 prosent var over 67 år. Dette er langt fra en normal fordeling av befolkninga, og viser at de eldre aldersgruppene er overrepresentert mens de yngre aldersgruppene er underrepresentert.

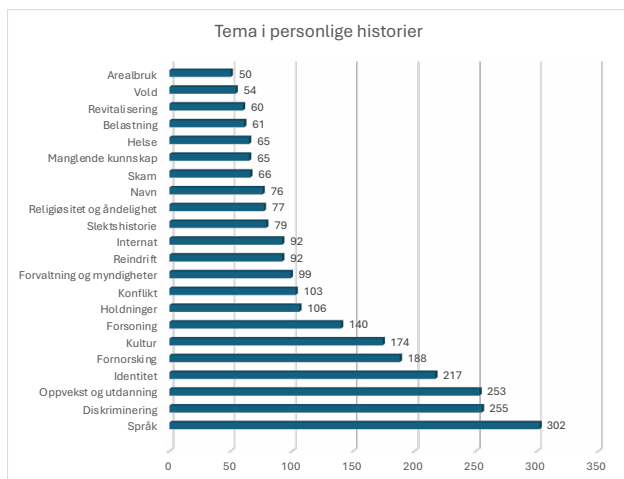
Nærmere 80 prosent av de personlige historiene kommer fra personer eldre enn 50 år, med en klar overvekt fra personer over 67 år (46,7 prosent). Det er mulig at det var disse eldste aldersgruppene som hadde opplevd mest fornorsking og urett, og at de hadde mer å fortelle. Imidlertid viser undersøkelser fra helseundersøkelser at unge samer og kvener har opplevd mer diskriminering enn jevnaldrende i majoritetsbefolkningen, så den forklaringen er muligens heller ikke rett. (Hansen et.al, 2008, s. 104-110)

Det er klart at kommisjonen ikke nådde den yngste aldersgruppa 18-29 år. Dette kan ha sammenheng med metodikken som ble brukt. Kommisjonen rettet seg lite mot arenaer som samler ungdommer. De spor som fins i rapporten, viser deltakelse på to ungdomsarenaer: Den samiske ungdomsfestivalen Riddu Ridđu i 2019 og Kveeninuoret (Kvenungdommens) årsmøte i 2020. Den brukte heller ikke sosiale medier ungdom bruker. (SFKOMM, s. 4, 6, 122, 664 og 665) Kommisjonen oppdaget underveis i arbeidet at det var svært få unge som delte sine historier med kommisjonen. De holdt da egne møter med samiske og kvenske ungdomsorganisasjoner. På de møtene kom det fram at foreningene: «...følte at kommisjonen ikke når ungdomsgenerasjonene med felles åpne møter for alle aldersgrupper, og at terskelen for å dele egne erfaringer med fornorsking og urett i samme rom som eldre generasjoner, var høy.» Kommisjonen holdt av den grunn egne dialogmøter og et eget digitalt åpent møte med ungdomsorganisasjoner der alle interesserte ungdommer var invitert. Til tross for dette ble det bare samlet inn personlige historier fra 20 personer i den yngste aldersgruppa. (SFKOMM, s.322)

3.4 Hva var temaene i de personlige historiene?

Kommisjonen presenterer i sin rapport de temaene som de 766 informantene tok opp i sine personlige historier og innspill. Dette materialet er bygd på alle de personlige historiene, også historier og innspill fra de åpne møtene. Kommisjonen har ikke skilt samer, kvener og skogfinner fra hverandre i denne analysen. Det er derfor ikke mulig å si noe om det er forskjeller mellom gruppene når det gjelder de temaene som har blitt tatt opp.

I kommisjonens rapport kommer det fram at den har identifisert 69 hovedtema som informantene har snakket om. I rapporten står det at de er presentert i Tabell 11.1. En tabell med den lovte oversikten er ikke å finne i kommisjonens rapport. Til gjengjeld fins det en oversikt over de mest nevnte tema i kommisjonsrapporten figur 11.4. Den inneholder de 22 tema som flest informanter har ønsket å snakke om. (SFKOMM, s. 324). Behandlingen av temaene i dette bokkapitlet må av den grunn bygge på de 22 temaene som det fins informasjon om.

Figur 5: Temaer som ble tatt opp i de personlige historiene og innspill på åpne møter. Antallet viser antall informanter som tok opp hvert enkelt tema. Kilde: Sannhets- og forsoningskommisjonen s. 324.

Figur 5 viser hvor mange informanter det var som har fortalt om et tema. Dette er en rekke temaer som ofte har vært framme i det offentlige ordskiftet og i forskning. De mest nevnte temaene er språk (302 informanter), diskriminering (255 informanter), oppvekst og utdanning (253 informanter), fornorsking (188 informanter) og kultur (174 informanter). Også holdninger, konflikt, forvaltning og myndigheter, reindrift og internat er nevnt av 94-106 informanter. Ettersom kommisjonen har spurt om forslag til hvordan fornorsking kan skje er det heller ikke overraskende at det nevnes av 140 av informanter.

En del temaer er nevnt av mindre enn ti prosent av informantene; vold (54), belastning (61), helse (65) og manglende kunnskap (65). Dette må ansees å være høye tall ettersom det fortelles om disse temaene i sammenheng med fornorsking og urett utført mot samer, kvener og skogfinner. De andre informantene kan også ha opplevd det, men det var ikke dette temaet de ønsket å gjøre kommisjonen oppmerksom på.

En del temaer er mindre frekvente i materialet, men de krever likevel litt oppmerksomhet fordi de er blant de 22 mest nevnte temaene. Dette gjelder helse (65), skam (66), navn (76), religiositet og åndelighet (77) og slektshistorie (79). Av informantene har 8.5-10,3 prosent ønsket å gjøre kommisjonen oppmerksom på disse temaene i forbindelse med fornorsking og urett. Dette tyder på at en relativt stor del av informantene mener at fornorskinga har medført dårlig helse og påført dem skam, og at fornorsking har påført skade på folkegruppene navnebruk, religiositet eller åndelighet og slektshistorie. Dette er forhold som bør vurderes når myndighetene skal sette inn forsonende tiltak.

Informantenes valg av tema sier noe viktig om hva informantene har ønsket å gjøre kommisjonen oppmerksom på, men det er likevel ikke rett å si at de andre informantene ikke brydde seg om disse temaene.

Man kan for eksempel ikke si at kun 255 hadde erfaring med diskriminering fordi de andre informantene ikke har blitt spurt om det. De tok imidlertid opp andre temaer.

3.4.1 Sammenhenger mellom temaene

Figur 6 viser hvilke temaer som er presentert i sammenheng med hverandre. Alle de 22 temaene i Figur 5 er imidlertid ikke brukt i krystabuleringen. Følgende temaer fra Figur 5 er ikke med i Figur 6: Navn, skam, manglende kunnskap og belastning. Et tema som ikke er med i Figur 5 har kommet til: Usynliggjøring. Temaene som blir listet opp i Figur 6 er i noen tilfeller forkortelser av temaer nevnt i Figur 5. Forvaltning og myndigheter er i Figur 6 bare benevnt som Forvaltning, Religiositet og åndelighet er benevnt som religiositet, og oppvekst og utdanning som utdanning. Det kommer fram av sammenhengen i rapportens presentasjon (SFKOMM, s. 322-325) at dette er forkortelser og ikke en oppdeling av temaer som tidligere var slått sammen.

I det følgende vises det hvor mange historier informanter fortalte om samme emne når de ført tok opp et tema. Deretter gis et lite utdrag av kombinasjoner av tema som dukker opp sammen i informantenes historier og innspill på de åpne møtene. Denne analysen er konsentrert rundt fire hovedtemaer: språk, oppvekst/utdanning, reindrift og vold, og de temaene som knytter seg til dem blir kort underbygget med personlige historier fra Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport. Disse personlige historiene viser hvordan informantene har opplevd at temaene er knyttet til hverandre.

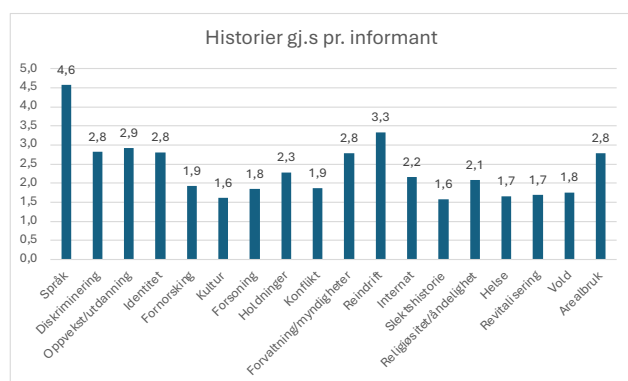
Disse fire hovedtemaene er valgt ut fra forfatterens egen oppfatning av betydning og relevans, selv om det også hadde vært mulig å velge helt andre hovedtema for denne analysen. Det gjøres igjen oppmerksom på at kommisjonen i sin rapport ikke har skilt mellom de tre gruppene: samer, kvener/norskfinner og skogfinner. Det er av den grunn ikke mulig å skille ut samer og vise hvilke temaer det er samer har tatt opp i forbindelse med hverandre. Det er heller ikke mulig å vise om kvinner tar opp andre temaer enn menn eller gjøre en analyse av forskjeller mellom unge og eldre eller søke etter geografiske forskjeller. Dette er en svakhet ved rapporten.

3.4.2 Antall historier pr. informant

I matrisen overfor (Figur 6) vises antallet ganger de forskjellige emnene har blitt tatt opp av informantene. En sammenligning mellom antall informanter som har tatt opp et tema og hvor mange ganger et tema er blitt belyst viser at informantene ofte forteller flere historier om samme tema.

	Arealbruk	Diskriminering	Fornorsking	Forsoning	Forvaltning	Helse	Holdninger	Identitet	Internat	Konflikt	Kultur	Utdanning	Reindrift	Religiositet	Revitalisering	Slekthistorie	Språk	Usynliggjøring	Vold
Arealbruk	139	13	7	5	42	2	4	3	0	33	7	0	50	1	0	1	0	2	0
Diskriminering	13	719	56	7	55	22	30	70	25	19	13	140	23	10	5	18	106	9	24
Fornorsking	7	56	361	11	24	9	25	36	18	17	17	52	10	8	5	25	106	11	12
Forsoning	5	7	11	258	15	2	5	10	0	5	12	22	9	4	8	0	35	0	1
Forvaltning	42	55	24	15	275	3	24	3	1	24	9	33	57	2	7	1	46	6	1
Helse	2	22	9	2	3	108	2	4	4	7	2	11	3	3	3	4	27	1	9
Holdninger	4	30	25	5	24	2	241	31	0	16	7	28	7	11	3	5	35	6	3
Identitet	3	70	36	10	3	4	31	607	7	14	33	29	18	5	15	27	98	30	4
Internat	0	25	18	0	1	4	0	7	199	2	0	35	3	2	0	3	54	1	16
Konflikt	33	19	17	5	24	7	16	14	2	193	6	14	53	8	5	7	14	3	3
Kultur	7	13	17	12	9	2	7	33	0	6	282	12	8	10	14	1	47	9	2
Utdanning	0	140	52	22	33	11	28	29	35	14	12	737	7	9	10	13	382	13	39
Reindrift	50	23	10	9	57	3	7	18	3	53	8	7	307	0	0	2	15	0	2
Religiositet	1	10	8	4	2	3	11	5	2	8	10	9	0	160	1	1	31	1	0
Revitalisering	0	5	5	8	7	3	3	15	0	5	14	10	0	1	101	2	41	1	1
Slekthistorie	1	18	25	0	1	4	5	27	3	7	1	13	2	1	2	124	24	6	6
Språk	0	106	106	35	46	27	35	98	54	14	47	382	15	31	41	24	1382	12	14
Usynliggjøring	2	9	11	0	6	1	6	30	1	3	9	13	0	1	1	6	12	98	0
Vold	0	24	12	1	1	9	3	4	16	3	2	39	2	0	1	6	14	0	95

Figur 6: Matrise som viser hvilke temaer som ble tatt opp i sammenheng med hverandre i de personlige historiene, og i innspill på de åpne møtene. Faksimile: SFKOMM, s. 325.

Figur 7: Gjennomsnittlig antall historier pr. informant som snakker om et tema. Kilde: Sannhets- og forsoningskommisjonen s. 324-325.

Figur 7 viser gjennomsnittlig antallet historier informantene har fortalt om et tema. Informantene som forteller om språk forteller gjennomsnittlig 4,6 historier om språk, mens informanter som forteller om reindrift i gjennomsnitt forteller 3,3 historier om reindrift. For de andre temaene ligger gjennomsnittet mellom 1,6 historier om temaet pr. informant (kultur) til 2,9 historier om temaet pr. informant (oppvekst og utdanning). Dette viser at de som har tatt opp temaene språk og reindrift har hatt flere historier om samme tema som de har ønsket å dele med kommisjonen, enn dem som har tatt opp andre temaer.

3.4.3 Sammenheng språk og andre temaer

De 1382 historier om språk tar opp oppvekst og utdanning 382 ganger. 106 ganger knyttes språk til fornorsking, 106 ganger til diskriminering, 98 ganger til identitet og 47 ganger til revitalisering. Uten å vite noe mer om historiene kan vi ikke si at språk og utdanning er negative eller positive historier. Men historier om språk og fornorsking og diskriminering må kunne karakteriseres som historier om noe negativt informantene her opplevd. Historiene om språk og identitet og språk og revitalisering, kan være historier om overveidende positive opplevelser informantene har hatt der språket er knyttet til informantens identitet og der revitalisering av språket har en positiv effekt på informanten eller noen i informantens nærhet. Men det kan også være historier om hvordan identiteten har blitt skadet på grunn av manglende språkkunnskaper, eller problemer med revitalisering av språk.

Noen av de personlige historiene handler om hvorfor folk ikke har lært samisk i barndommen. En av informantene forteller at han ikke lærte samisk hjemme selv om de voksne i hjemmet snakket samisk med hverandre.

Verken foreldrene eller besteforeldrene mine snakket samisk til oss barn på den tiden. Jeg har spurt noen av dem hvorfor ikke, og et av de svarene jeg har fått, var at de ikke så på det samiske språket som framtidsrettet. Barna deres skulle derfor lære seg det norske språket på en god måte. Vi skulle fornorskes språklig. (SFKOMM, 2019/1814-50)

Man må kunne si at fornorskingspolitikken de tidligere generasjonene hadde opplevd hadde formet deres syn på samisk språk som noe unødvendig, som barna ikke hadde behov for. En annen forteller flere historier om hvordan han har blitt mobbet på skolen og i militæret på grunn av at han var same og snakket dårlig norsk.

Militærtjenesten var fæl. Der var det enda verre mobbing enn på yrkesskolen på grunn av språket. De brukte å herme etter meg og norsken min og fikk med seg andre. Til slutt var det en offiser som tok det opp i troppen og truet med straff, jeg skjønte såpass norsk at jeg forsto hva han sa. Det ble slutt tvert der og da. Det er slike opplevelser man har hatt i livet. (SFKOMM, 2019/1814-28)

En historie om revitalisering er blant de mer positive i rapporten. En samisk kvinne, som selv ikke kan samisk, forteller hvordan hennes generasjon er i ferd må å ta tilbake språket gjennom barna.

Min drøm er at barna mine skal være trygge på det de er og være stolte av det de er. Stolte over å ha en kulturarv, at de kan et språk og at de får bruke det. Gutten min har hatt samisk på skolen, datteren min går på samisk avdeling i barnehagen. (SFKOMM, 2020/212-45)

Språk er nevnt i 1382 historier og tre korte utdrag kan ikke gi et fullstendig bilde av alle temaene som har blitt berørt. Kommisjonen vektlegger selv at: Det snakkes om språk i kontekst av språkskifte som en konsekvens av fornorsking (SFKOMM, s. 323). Eksempelene viser at samisk språk også har vært brukt som unnskyldning for mobbing, og at vending av språkskiftet tilbake til samisk er temaer som har blitt tatt opp av informantene.

3.4.4 Sammenheng oppvekst/ utdanning og andre temaer

Oppvekst og utdanning nevnes 737 ganger i de personlige intervjuene. Figur 6 viser at temaet er tatt opp samtidig med språk 382 ganger og samtidig med diskriminering 140 ganger og for øvrig i forbindelse med så ulike emner som fornorsking (52), forvaltning (33), holdninger (28), internat (35) og identitet (29). Det er altså en relativt høy andel av informantene som har opplevd diskriminering i forbindelse med oppvekst og utdanning. Eksempelene det pekes på i rapporten viser at folk har dårlige erfaringer med forvaltningen når de har bedt om opplæring i samisk språk. De fleste eksemplene om utdanning og internat er også negative, men det fins også informanter som sier at de hadde det bra på internatet.

Internatet var toppmoderne for sin tid, med en teknisk standard som lå over det som en kunne finne i hjemmene i Ullsfjorden og Nuvsfjord. Matstellet var meget godt og vi barna ble tatt godt vare på, både hygienisk og på andre måter. (SFKOMM, 2019/1814-50)

Mange av historiene er imidlertid om sjokk og savn og om hvordan barna ble nektet å snakke samisk og straffet hvis de ble tatt i å snakke samisk på skolen:

...vi fikk ikke lov å snakke samisk på skolen, vi måtte gå ut på yttersiden for å kunne snakke samisk. Hvis de hørte at vi var på lekeplassen og snakket samisk, ble vi tiltalt da også. Så det ble jo liksom til at det ble ikke snakket det språket. Det var tabu. (SFKOMM, 2021/4567-2)

Flere historier forteller om at lærere overvåket elevene og nektet dem å snakke samisk både i timene og friminuttene:

Han stod i vinduet og lyttet, og så sa han at hvis det skjedde nå at hvis vi hvasket og pratet samisk, ble vi satt i skammekroken. (SFKOMM, 2020/214-50)

Lærerne gikk også hjem til elevene og forlangte at barna skulle slutte å snakke samisk:

Læreren kom hjem til foreldrene mine og fortalte hvor sta jeg var. At jeg ikke ville snakke norsk, eller at jeg ikke svarte når han spurte på norsk. Slik fór han fra gård til gård. (SFKOMM, 2020/214-50)

Fra nyere tid fortelles det historier om problemene foreldre har hatt med å få samiskundervisning til sine barn. En samisk kvinne kaller samiskopplæringa for et sorgens kapittel:

Men da vi flyttet til (stedsnavn), var det vanskelig å få samiskopplæring som fungerte, spesielt på barne- og ungdomsskolen. Skolene virket å ha en likegyldig holdning til opplæringen i samisk. De kunne mangle lærer lenge, uten å ordne undervisning på andre måter. Og uten å informere foreldre. (SFKOMM, 2022/2499-62)

De eksemplene kommisjonen byr på viser at utdanningssektoren har vært en arena for fornorsking der lærerne nektet barna å snakke samisk, men også at foreldre tok til seg holdningen om at samisk var uønsket og derfor ikke snakket samisk til barna. I nyere tid er problemet med å få samiskundervisning til barna et mye omtalt tema.

3.4.5 Sammenheng reindrift og andre temaer

Reindrift tas opp 307 ganger i de personlige historiene av 92 informanter. Dette gir et gjennomsnitt på 3,3 historier pr. informant. Reindrift blir tatt opp 57 ganger i forbindelse med forvaltning, 53 ganger med konflikt og 50 ganger med arealbruk. Dette gir en pekepinn på at reindriftssamer opplever problemer med forvaltning og konflikt på grunn av næringsutøvelse noe som også er knyttet til arealbruk.

En av informantene forteller om en hendelse som skjedde mens holdt på å samle inn rein i gjerdet for å føre dem til sommerlandet:

Da er det en illsint bonde, som er rasende og som kommer dit. Plutselig, han kommer ut av bilen, har med seg gevær og begynner å skyte. Han skyter flere skudd over

reinflokken og oss. (SFKOMM, 2020/2647-5)

En annen informant forteller at han lever i en krigssone:

Det er all slags trusler, mest om å skyte reinen eller anmelde til politiet. Da ringer politiet og vi må forklare oss. Det er sånn organisert hets liksom, de er i kontakt med hverandre i alle bygder. Jeg kjenner meg forfulgt, for jeg vet at de kjører etter meg og skriver og noterer. De stopper ved bilen min, står og kikker på meg. (SFKOMM, 2022/2498-12)

Mange av historiene om reindrift handler om reindrifftsforvaltninga. Kommisjonen gjengir deler av en historie fortalt av en tidligere samisk ansatt i reindrifftsforvaltninga som advarer om at folk har tapt rettighetene sine fordi de ikke har skjønnt vedtak gjort av reindriftsmyndighetene:

Loven og forvaltningen har mange sanksjoner. Hvis du ikke gjør slik og slik, så blir det straff og du må betale. Jeg tror det er mange som har mistet rettighetene sine på grunn av at de ikke har skjønnt papirene. De har rettigheter, men ikke alle har skjønnt hvor sterke disse rettighetene er. (...) Myndighetene kan med et pennestrøk stryke oppveksten din og alt som du er blitt oppdratt til å gjøre. Det er ganske tungt. (SFKOMM, 2020/2647-40.)

En annen informant beskriver en konflikt med reindrifftsforvaltninga som lovfestet og organisert trakassering, og kaller dette for psykisk vold:

Det staten kalte for «indre selvstyre», det er for meg lovfestet og organisert trakassering. Du er helt hjelpeløs. Du er prisgitt andre, staten kommer og straffer deg uansett hva resultatet blir. Den psykiske volden kommer man ikke bort fra, det er fortsatt ikke noe helse- eller psykisk helsevern til stede. (SFKOMM, 2020/2647-51)

En annen informant mener at:

Myndighetene har skapt store utfordringer fordi de har iherdig prøvd å endre levesettet vårt etter deres tenkemåte. (SFKOMM, 2020/212-24)

En reindriftssame sier at det burde være statens ansvar å se det helhetlige bildet. Men de er mest opptatt av å overvåke reintallet. Han fortsetter sin historie slik:

Norges rettssystem forstår seg ikke på samenes forklaringer. Det mangler kompetanse både når det gjelder kunnskaper, språk og hvordan samene oppfatter rettighetene sine. Alt dette med reintelling og krav om nedslakting, det kunne ha tatt utgangspunkt i samiske sedvaner, kunnskaper og forhandlingsformer. Istedenfor ble alt avvist. Det er en svært tydelig fornorskingspolitikk. (SFKOMM, 2020/2647-41)

Konflikter med forvaltning og andre folk i samme område preger historiene om reindrift. De viser eksempler på at reindriftssamer blir presset fra flere hold. Historiene omfatter både voldsbruk, trusler om vold, tap av rettigheter og manglende indre selvstyre i reindrifta fordi staten har overtatt styringa.

3.4.6 Sammenheng vold og andre temaer

Vold blir tatt opp 95 ganger i de personlige historiene av 54 informanter. Dette gir et gjennomsnitt på 1,8 historier pr. informant. 39 ganger blir vold tatt opp i forbindelse med utdanning og 24 ganger i forbindelse med diskriminering og 16 ganger med internat. Dette må karakteriseres som høye tall spesielt fordi informantene naturlig nok må ha opplevd volden i forbindelse med utdanning og internatopphold som barn eller unge, på steder der de skulle vært beskyttet mot vold av voksne. Men i mange tilfeller er det de voksne omsorgspersonene som har stått for volden mot barna slik som i de to følgende fortellingene:

Klasseforstanderen var voldelig. Vi skjønte snart at hvis vi skulle inn på kontoret hans, så måtte vi gå to i lag, for da slapp vi å få juling. (SFKOMM, 2022/2499-18)

...og hvis [lærere] hørte oss snakke samisk, så brukte de å vri ørene dine slik at de nesten falt av hodet. Vi brukte å få bank, det var like før at man besvimte der. (2022/2499-52)

En informant forteller om mobbing utført av andre elever på skolen. Det gikk hardt ut over broren hennes og har siden påvirket språket og forholdet mellom søsknene:

Broren min er så fornorsket at han ikke er same i det hele tatt. Han ble mobbet veldig mye på skolen. Han snakker ikke samisk

lenger, han forstår ikke sitt eget morsmål. Vi har nesten ikke kontakt. (SFKOMM, 2021/333-72)

En annen informant forteller om en skolegang der de samiske barna ble mobbet daglig:

Jeg gikk på skolen i ni år og det var faktisk en krig. Man ble flirt av «Du din lapp» eller «Lappjævel». Hermet på grunn av dialekten, alt dette var dagligdags. Verbale utestengelser, fliring og latterliggjøring. Jeg husker at vi bare hevet hodet og sa «Jada, vi er lapper og det er vi stolt over». Men det koster noe å stadig måtte ta til motmæle. (SFKOMM, 2023/187-1)

Vold fra andre elever er hovedtema i dette sitatet fra en av informantene:

Vi var bare unger. Det var galt å sende unger til Kjøpsvik alene for å bo på internat. Jeg var en liten samegutt, men jeg måtte slåss. Jeg husker en gang, jeg ble nesten fri for hår på hodet. De tok, røska i meg og jeg så de fikk hånden full av hår. Og da vi var i bassenget, hold de meg under vann. Det var like før jeg druknet. (SFKOMM, 2021/335-26)

Eksemplifiseringen av vold viser at det er snakk om både fysisk og psykisk vold i barndommen og at voldsutøverene både har vært andre barn og voksne med ansvar for barnas sikkerhet som f.eks. lærere.

Oppsummering

En kvalitativ undersøkelse som Sannhets- og forsoningskommisjonens her gjennomført, med åpne intervjuer, selvrekruttering og flere metoder for å samle inn personlige historier, er en god metodikk for å undersøke fenomener og tendenser i samfunnet. I dette tilfellet gir det unik innsikt i hvordan folk selv har opplevd fornorskingen og ettervirkninger av fornorskingen. Dette er en innsikt som forskere som den samiske historieprofessoren Henry Minde har etterlyst. Han påpeker at vi mangler forskning om: ...de sosialpsykologiske konsekvensene av fornorskinga av samer. (Minde, 2005, s. 13)

En analyse av informantenes bakgrunn viser imidlertid at det er skjevheter i det innsamlede materialet. Det er betydelig flere samer enn kvener og skogfinner med i granskingen. Det er betydelig flere kvinnelige informanter, 60 prosent, enn menn, 40 prosent. Det er få informanter fra de yngre generasjonene mens over 80 prosent er over 50 år. Det er overraskende lite bruk av samisk, kvensk og finsk i de personlige historiene spesielt fordi de eldste generasjonene og samer er overrepresentert i materialet. Språkkunnskaper i eget språk er bedre blant samer enn blant kvener og skogfinner og bedre iblant eldre samer enn yngre. Årsaken til noen av disse skjevheten kan ligge i kommisjonens metodikk. Det kan ha vært språkbarrierer som har ført til at samisk og kvensk har blitt lite brukt, og selvrekrutteringsmetoden i kombinasjon med lite informasjon på arenaer ungdom bruker, kan ha ført til at få unge her delt sine historier.

Analysene av temaene i de personlige historiene er foretatt for alle informantene under ett. Det vil si av historier fra både av samer, kvener og skogfinner. Den viser et bredt sammensatt felt av temaer som informantene forbinder med fornorsking og urett. Historiene viser at samisk språk er knyttet til skole og diskriminering, men også til revitalisering av språket. Historier om reindrift er i stor grad knyttet til konflikter med både forvaltningen og andre personer i området. Her forekommer det også vold og trakassering. Vold blir tatt opp av et relativt lite antall informanter. Men den volden det gis eksempler på er alvorlige forhold ettersom det har skjedd i barndommen og ofte i skolesammenheng der voldsutøverene er andre barn og lærere som skulle sørge for at alle elevene var trygge.

Tilrådnings

Sannhets- og forsoningskommisjonens arkivmateriale er både innholdsrikt og mangesidig. Pr i dag er ikke dette materialet tilgjengelig verken for allmenheten eller forskere mer enn to år etter at kommisjonen avsluttet sitt arbeid og overleverte materialet til Arkivverket.

- Arkivverket bør utarbeide forskningsetiske retningslinjer knyttet til forvaltningen av kommisjonens intervjumateriale. Deretter bør dette materialet gjøres tilgjengelig i Digitalarkivet så raskt som praktisk mulig.
- Dette gjelder både den åpne delen som skal være åpent tilgjengelig for allmenheten og det klausulerte arkivet som skal være tilgangsstyrt etter Arkivverkets forskningsetiske retningslinjer.
- Arkivverket bør informere forskere og forskerinstitusjoner om det omfattende materialet de forvalter etter kommisjonen, og de forskningsetiske retningslinjene forskere må følge for å få tilgang til materialet.
- Arkivverket har også en moralsk forpliktelse til å informere samer, kvener/norskfinner og skogfinner om hva de forskningsetiske retningslinje er og hvordan de kan få tilgang til det åpne arkivet etter kommisjonen.
- Forskere og forskingsinstitusjoner bør prioritere forskning basert på kommisjonens materiale fordi dette materialet er unikt. F.eks. finnes det her 95 historier om vold, 307 historier om reindrift, 275 historier om myndigheter og forvaltning, 607 historier om identitet og 719 historier om diskriminering. Arkivet må kunne sies å være en stor ressurs for forskere som ønsker å forske på temaet fornorsking og urett overfor samer, kvener og skogfinner.

Referanser

- Brustad, M., Hansen, K. L., Broderstad, A. R., Hansen, S., & Melhus, M. (2014). A population-based study on health and living conditions in areas with mixed Sami and Norwegian settlements – the SAMINOR 2 questionnaire study. *International Journal of Circumpolar Health*, 73(1). <https://doi.org/10.3402/ijch.v73.23147>
- Hansen, K. L., Melhus, M., Høgmo, A., & Lund, E. (2008). Ethnic discrimination and bullying in the Sami and non-Sami populations in Norway: the SAMINOR study. *International Journal of Circumpolar Health*, 67(1), 99–115. <https://doi.org/10.3402/ijch.v67i1.18243>
- Melhus, M. og Broderstad, A.R. (2020). Folkehelseundersøkelsen i troms og finnmark: Tilleggsrapport om samisk og kvensk/norskfinsk befolkning. Senter for samisk helseforskning, UiT Norges arktiske universitet. https://fido.nrk.no/a638cb7368b1ee2631e368cf24b8c9023bd15439e595e90697f07b43cf369a4e/Rapport_Troms_Finnmark_SSHF_redigert_april2020.pdf
- Minde, H. (2005). Fornorskinga av samene – hvorfor, hvordan og hvilke følger? *Galdu Čála* 3/2005.
- Rasmus, Sierge (2024). Sosiolingvisttalaš duogášfáktoriid korrelašuvdna vearbasaajahusa innovatiiva hámiid dohkkeheapmái [Sosiologiske bakgrunnsfaktorerers korrelasjon i verbbygning av innovative formers godtakelse]. I Pasanen, Annika (red.). Sámi sosiolingvistihka áigeguovdilis gažaldagat [Samiske sosiolingvistiske aktuelle spørsmål]. Dieđut 2024/2.
- Rasmus, Sini (2019). Sámi ođđahállit: Sosiolingvisttalaš guorahallan: go sápmelaš sámástišgoahtá rávisolmmožin [Samiske nytalere: Sosiologisk undersøkelse: når en same begynner å snakke samisk som voksen]. Masterarbeid. Samisk høgskole.
- Ravna, E. (2000): Raporta: Iskkadeapmi sámegiela geavaheami birra. / Rapport: Undersøkelse om bruken av samisk språk. Sámi giellaráđđi ja Sámi ealáhus- ja guorahallanguovddáš / Samisk språkråd og Samisk Nærings- og utredningssenter.
- SFKOMM. Sannhets- og forsoning: - grunnlag for et oppgjør med fornorskingspolitikk og urett mot samer, kvener/norskfinner og skogfinner. Rapport til Stortinget fra Sannhets- og forsoningskommisjonen. Avgitt til Stortingets presidentskap 01.06. 2023. www.stortinget.no/globalassets/pdf/sannhets--og-forsoningskommisjonen/rapport-til-stortinget-fra-sannhets--og-forsoningskommisjonen.pdf

